

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Amulets, materiality and experience: demarcating space in the Roman world

Kret, P.M.M.

Citation

Kret, P. M. M. (2026, September 22). *Amulets, materiality and experience: demarcating space in the Roman world*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4309854>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4309854>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

CURRICULUM VITAE

Patricia Kret was born in Leiderdorp (the Netherlands) in 1993. In 2012 she enrolled in the Bachelor History at Leiden University. In 2015 she followed the minor Museum Studies at the University of Amsterdam and did an internship at the PR and Marketing Department of the National Museum of Antiquities (RMO) in Leiden. A year later, in 2016, she obtained a propaedeutic degree in Art History as well as the bachelor's degree in History, with Ancient History as specialisation (*cum laude*). From 2016 to 2018 she pursued the Research Master Ancient History at Leiden University, specialising in Roman religion and museum studies. She received her master's degree (*cum laude*) in 2018; her master's thesis won two thesis prizes: the Fruin Prize of the Leiden University Institute for History and the OIKOS Thesis Award of the National Research School in Classical Studies in the Netherlands (OIKOS). In 2019 she obtained the RMO-KNIR (Royal Netherlands Institute in Rome) Stipendium to outline the possibilities for an exhibition on death in the ancient world. After her return from Rome, she started working at the RMO as an assistant collection manager.

In 2020 Patricia started her PhD research at the Leiden University Institute for History, having obtained an individual scholarship in the annual competition known as 'Promoties in de Geesteswetenschappen' (PhDs in the Humanities) organised by the Dutch Research Council (NWO). During her PhD trajectory she taught Ancient History in the Bachelor History programme, and served as a PhD representative for one year and as a KNIR ambassador for two years. In 2022 she became a 'Face of Science' for the KNAW (Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences) and the journalistic platform NEMO Kennislink, presenting her research known to the general public through blogs, lectures, interviews, and radio performances. During her time as a PhD she completed multiple courses, for example on scientific integrity and on planning a research project. In addition, she obtained the required credits from OIKOS. She also presented her work at conferences, stayed at the KNIR several times in order to pursue her research, and organised lectures as well as an international workshop on her thesis.

Patricia now works at the Netherlands Enterprise Agency (RVO) as an advisor and National Contact Point for the Marie Skłodowska-Curie Actions (MSCA) and the European Research Council (ERC).

NEDERLANDSE SAMENVATTING

In de Romeinse tijd bestond er een grote variatie aan amuletten: van opgerolde stukjes papyrus met lange teksten tot (fragmenten van) allerlei soorten dieren, planten en (bewerkte) stenen. In de eerste eeuw van onze jaartelling beschreef de Romein Plinius de Oudere hoe men een amulet kon maken dat een krachtige bescherming zou bieden tegen inbrekers én tegen nachtelijke angsten: men moest een pootje van een kameleon in een zakje van hyenahuid doen en dat zakje vastbinden aan de linkerarm (Plinius, *Naturalis Historia* 28.115). Dit voorbeeld illustreert het principe dat een amulet moest worden verbonden met de locatie waar het werkzaam diende te zijn. Amuletten werden met name gebruikt in moeilijke tijden van, bijvoorbeeld, ziekte, geweld of barre weersomstandigheden.

Het onderzoek naar amuletten is gefragmenteerd: verschillende soorten bronnen en bronnen uit verschillende tijdspannen werden meestal afzonderlijk bestudeerd. Er werd en wordt veel onderzoek gedaan naar amuletten van vóór of juist ná de komst van het christendom, maar er wordt zelden gekeken naar de overeenkomsten en verschillen tussen amuletten uit deze perioden. Amuletten zijn tussen de eerste eeuw v. Chr. en de zesde eeuw n. Chr. namelijk altijd in gebruik gebleven, zowel in hun 'oude' vorm als met 'nieuwe' christelijke toevoegingen. Priesters en monniken verbonden aan christelijke instituten maakten amuletten en voorzagen die van passages uit de Bijbel, ondanks de felle kritiek van een aantal bisschoppen op dergelijke praktijken. Hoewel tijdens en na de opkomst van het christendom cruciale veranderingen optraden, bleven amuletten en het gebruik daarvan in functioneel opzicht vrij consistent. In dit boek staan vooral de ervaringen van de gebruikers centraal.

In lijn met ontwikkelingen in de studie van de materialiteit van religie heeft dit onderzoek gekeken naar het gebruik van amuletten, de relatie tussen object en ruimte en de impact van de ervaringen van de gebruikers. Door de schijnwerper te richten op de rol die amuletten in het leven van hun gebruikers speelde, probeert dit proefschrift nieuw licht te werpen op de vraag waarom amuletten honderden jaren in gebruik bleven en op de, hiermee samenhangende, vraag hoe het gebruik van amuletten werd beïnvloed door de religieuze veranderingen die het christendom met zich meebracht. Om deze vragen te kunnen beantwoorden werden amuletten, handboekinstructies voor het maken van amuletten en literaire bronnen bestudeerd. Het geografische kader is het complete Romeinse rijk en het bestudeerde tijdvak loopt van de eerste eeuw v. Chr. tot en met de zesde eeuw n. Chr.

In het eerste hoofdstuk wordt een antropologisch-functionele ('etic') definitie voor amuletten gegeven: een amulet is een object dat door een individu op een bepaalde locatie geplaatst werd in de hoop daar kwaad af te weren, gevaar weg te jagen en/of bovennatuurlijke gunsten aan te trekken. Deze definitie richt zich op amuletten als tastbare objecten en op de relatie tussen het object en de ruimte die het markeerde. Amuletten werden geplaatst op locaties waar gevaar dreigde en bakenden met hun aanwezigheid de

ruimte af waar zij werkzaam moesten zijn. Op deze manier werd een relatie gecreëerd tussen gebruiker, amulet en ruimte. De impact van amuletten op het welbevinden van de gebruiker staat hierin centraal. Wanneer de bovenstaande definitie als uitgangspunt wordt genomen, kan een grote groep bronnen als één samenhangend corpus bestudeerd worden. Hoewel amuletten zeer verschillende uiterlijke vormen konden hebben, was er overeenstemming over de veronderstelde werking ervan.

De andere hoofdstukken presenteren analyses van alle mogelijke stappen in het verkrijgen en gebruiken van een amulet om zo de volledige ervaring van amuletgebruik te kunnen begrijpen, van het ontstaan van de behoefte aan een amulet tot het wegdoen na gebruik. Binnen al deze stappen werden ook ontwikkelingen door de tijd heen geanalyseerd, met een focus op de Late Oudheid en de komst van het christendom. Uit het onderzoek komt naar voren dat amuletten gedurende de gehele onderzochte periode gebruikt werden door mensen met zeer verschillende achtergronden – mannen, vrouwen en kinderen uit alle sociale lagen. Ze gebruikten een amulet met het oog op genezing, voor bescherming en/of met het doel om bovennatuurlijke gunsten (zoals een positieve afloop van een rechtszaak of een betere sociale positie met wat extra charisma) te ontvangen, niet alleen voor menselijke lichamen, maar ook voor grotere locaties zoals huizen en werkplaatsen. Mensen die behoefte hadden aan een amulet, konden dit zelf maken, ze konden ook een erfstuk hergebruiken. Veel amuletten werden echter gekocht bij specialisten. Die laatste groep kon een grote impact hebben op de ervaringen van amuletgebruikers.

Vanwege hun relatie met specifieke locaties waren amuletten altijd nabij en daarmee maakten ze een scala aan zintuigelijke ervaringen mogelijk. De ervaring van ruimte was hierin cruciaal: amuletten werden geplaatst op specifieke locaties om een ruimte af te bakenen en te controleren. Ze zorgden dat het kwaad die ruimte zou verlaten en/of er niet binnen zou dringen. Deze ervaring van een gecontroleerde ruimte had een grote impact op de gebruiker.

Tussen de eerste eeuw v. Chr. en de zesde eeuw n. Chr. vond in het maakproces van amuletten een aantal veranderingen plaats. Zo kwamen er meer amuletten met teksten erop en werden de teksten zelf langer. Met de verspreiding van het christendom kwam er ook een nieuwe bron voor afbeeldingen en teksten en gingen nieuwe makers van amuletten een rol spelen. Priesters en monniken namen (elementen uit) Bijbelteksten en christelijk-liturgische formules op in teksten op amuletten. Langzaamaan verdwenen de verwijzingen naar niet-christelijke goden of krachten. Tegelijkertijd bleven veel bestaande formuleringen in gebruik.

Uit het uitgevoerde onderzoek blijkt dat verscheidene factoren van belang waren voor de aantrekkelijkheid van amuletten. Amuletten waren materiële objecten en dus fysiek aanwezig. Ze konden worden ervaren met de zintuigen: zicht, tast, gehoor, reuk en smaak speelden – in verschillende mate – een rol in het gebruik van een amulet en/of in de hiermee samenhangende rituelen. Amuletten waren zichtbaar aanwezig in de maatschappij en het

gebruik van deze objecten was een sociaal diep verankerde praktijk. Daarnaast zorgde de voor amuletten karakteristieke relatie tussen object en ruimte per definitie voor een permanente aanwezigheid. Lichaamsamuletten waren zonder uitzondering draagbaar, met als gevolg dat zij een constante, verplaatsbare beschermde ruimte om de drager heen creëerden. Ook was er een grote mate van personalisatie mogelijk. Door de flexibiliteit van materiaal en maakproces waren amuletten ook toegankelijk voor mensen met beperkte financiële middelen.

Al deze factoren tonen de verschillende kanten van amuletten: enerzijds is het gebruik ervan zeer statisch, anderzijds bijzonder flexibel. Zolang de essentiële elementen aanwezig waren, was er veel variatie mogelijk op het gebied van personalisering en toegankelijkheid. Een bepaalde religieuze grondslag was geen vereiste, zodat in religieuze elementen veel variatie mogelijk was. Dit betekende onder meer dat er geen belemmeringen waren voor het gebruik van amuletten binnen een nieuwe religie. Bij dit alles moet wel worden opgemerkt dat er sprak was van trage veranderingsprocessen: instructies voor het maken werden verzameld in handboeken die vervolgens honderden jaren lang steeds weer werden gekopieerd. Bovendien konden gemaakte amuletten weer hergebruikt worden.

De vraag waarom amuletten eeuwenlang in gebruik bleven, kan ook nog op een ander niveau beantwoord worden: amuletten maakten dat mensen zich beter voelden. Het gebruik van een amulet schiep verwachtingen, die ook deels werden gevormd in gesprekken met familie en vrienden, in het contact met de religieuze specialisten en binnen de context van breed gedeelde ideeën over het gebruik van religieuze ruimte in de oudheid. Deze verwachtingen werden vervolgens meegenomen in de daadwerkelijke zintuiglijke ervaring van amuletten. Door het aanraken van het amulet kon de gebruiker herinnerd worden aan de aanwezige helende kracht en het horen rinkelen van sommige amuletten bevestigde de activering van de werking. De zintuigen namen waar dat het object ‘aan het werk’ was. De relatie tussen object en ruimte faciliteerde zo niet alleen de ervaring van het object zelf, maar ook de ervaring van een veilige, door het object beschermde ruimte. De combinatie van verwachtingen en ervaringen maakte dat gebruikers zich daadwerkelijk beter voelden, zowel in lichamelijk als in geestelijk opzicht.

Toch is dit nog niet het volledige antwoord. Het onderzoek wijst ook uit dat juist veranderingen en aanpassingen een rol hebben gespeeld in de bestendigheid van het gebruik van amuletten. In de late oudheid bleven de essentiële elementen van amuletgebruik hetzelfde: het waren nog steeds materieel aanwezige objecten, ze bakenden nog altijd een ruimte af en ze bevonden zich nog altijd in de directe nabijheid van de gebruikers of hun bezittingen, zodat ze zintuiglijk konden worden ervaren. Ook veranderde er nauwelijks iets in de diverse amulettypen en dus bleef de zintuiglijke ervaring min of meer hetzelfde. De continuïteit van deze elementen maakte amuletten herkenbaar en betrouwbaar. Dit waren belangrijke factoren in het creëren van betekenisvolle ervaringen. Aan de andere kant was amuletgebruik, zoals gezegd, bijzonder flexibel. Toen de wereld langzaam christelijk

werd, werden amuletten dat ook. Zolang het amulet in essentie hetzelfde bleef, waren er veel mogelijkheden om nieuwe christelijke elementen toe te voegen.

In de steeds christelijker wordende wereld waren veel nieuwe christelijke religieuze objecten te vinden. Toch bleven veel mensen voor amuletten kiezen. De nabijheid van amuletten en daarmee de mogelijkheid tot betekenisvolle zintuigelijke ervaring bleef deze objecten aantrekkelijk maken. Tegelijkertijd maakten amuletten een geïnstitutionaliseerde vorm van christendom toegankelijk en tastbaar. Priesters en monniken gaven hun autoriteit aan de amuletten die ze maakten. Deze persoonlijke objecten vol christelijke kracht konden vervolgens geplaatst worden op iedere locatie die hulp nodig had, van lichamen tot huizen en wijngaarden. Daarmee werd de christelijke religie tastbaar, verplaatsbaar en persoonlijk. Christelijke alternatieven, zoals het gebruik van heilige oliën of het gebed, waren vluchtig. Amuletten daarentegen konden permanent aanwezig zijn en ervaren worden in het persoonlijke leven van de gebruikers.

De essentiële elementen van amuletgebruik bleven ook na de komst van het christendom bestaan. Deze continuïteit speelde een belangrijke rol in het voortbestaan ervan. Daarnaast zorgde de christelijke autoriteit van de nieuwe makers en hun bronnen voor veranderingen die het christendom dichter bij mensen brachten op een manier die zij herkenden. Aan de lijst met verwachtingen werd nu die van een persoonlijke, tastbare, christelijke ervaring toegevoegd en de nabijheid van amuletten maakte een persoonlijke, zintuigelijke ervaring van christelijke religie mogelijk.